

GYÖRFFY
MIKLÓS:

HOL VAN A MENNYE- ZET?

Micsoda történelmi grimasz, hogy egy amerikai sikeríró piszkalgatja elfekélyesedett szellemi gyulladásainkat, mégpedig remek nagyító alatt. Hogy aztán csúfos kudarcot valljon vele, mert meghatározza, azonosítja ugyan a vírust, de ahol felfedezését közreadja, ott ez a vírusváltozat nem tombol, sőt majdnem ismeretlen, ahol meg a baj van, ott azt mondják, a vírus nem is létezik.

Arthur Miller *Az érseki palota mennyezete* címmel írt egy drámát. A cselekmény a hetvenes évek elején játszódik egy kelet-európai főváros egykori érseki palotájának nappali szobájában, mely most egy, a hatalom által dédelgetett író otthona, illetve kéjlakja. A freskókkal díszített mennyezet – a hírek szerint – tele van titkos lehallgatókkal, közönségesen: poloskákkal.

Ezen a helyszínen bontakozik ki az udvari író, az iszákos irodalmi félkurva, a külföldi sikeríró és az asztalfióknak dolgozó nagy író vitája, politikai és morális kérdések izgalmas kettősségében.

Miller ezzel a darabjával Amerikában látványosat bukott. Angliában – talán Orwell szellemének köszönhetően – aratott némi sikert, aztán a néma csend. Kelet-Európában eleddig nem mutatták be.

A dráma sorsát tökéletesen értem, nem is történhetett másként. Most a nyíltság-engedmény kedvezett neki, és a darab most ott van, ahová való, egy kelet-európai színpadon, a budapesti Madách Kamara deszkáin.

Tisztázzuk mindjárt, hogy forma szerint a dráma nem Magyarországon játszódik, de tegyük hozzá nyomban egy kérdést is: hogy akkor mégis mi az oka annak, hogy sokan – ráadásul nem is minden alap nélkül – azt fogják gondolni, hogy a mi hatvanas-hetvenes éveinkről szól a történet?

Vegyünk sorra néhány tényt, vállalva az időbeli csúsztatás kockázatát. Konrád György és Szelényi Iván irodalmi és szociológiai tevékenységének teljes lehetetlenülése erre az időre esik, Sánta Ferenc ez idő tájt kezdi meg hosszú hallgatását. Heller Ágnes, Fehér Ferenc, Márkus György – a nyilvánosság előtt eleddig nem kellően tisztázott körülmények között – ekkor hagyja el az országot. A Charta '77 aláírói ekkor szerveződnek

ellenzéki formációvá (ez utóbbi mozzanat alighanem összefügg azzal az országgal, amelyben Miller drámája a szerző szándéka szerint játszódik). Csoóri ekkor szorul ki a nyilvánosságból, az irodalmi életből, az '56 után épp hogy visszatért Eörsi ekkor választja a „szellemi partizán”-szerepkört. Ekkortájt alakulnak ki a szellemi életben, az író társadalomban a „taktikai nézeteltérések” az „áruló” és a „hős” szerepkörének értelmezése körül, ekkor válik társbérlővé egy stratégiai zónában két tökéletesen eltérő írói életfelfogás. Ekkor alakul ki a független írók és a hatalom képviselője közötti sajátos szellemi közlekedési törvény, amely szerint „ők lépnek, mi meg reagálunk”. Ezekben az években lapulnak meg kéziratok a kofferek fenekén, és kerülnek elő motozás közben mikrofilmre rögzített tanulmányok a mellényzsebből. A félelmek gerjesztette örökös lelkiismeretvizsgálat időszaka ez, az író rettegéséé, hogy a tollát esetleg már a hatalom energiaforrása működteti. Itt jelenik meg egy másik gondolatmenet következtetés csapdája: hogy talán a renitens, politizáló írók kényszerítik politikai perekbe a hatalmat. Ekkor lehet irányzatosan jól berúgni, kinek „balra”, kinek „jobbra”, részegen siratni a szocializmust, és zsiabdalt aggyal, akadozó nyelvvel éltetni a szabadságot. Ebből az időből valók az önigazolító laposságok, hogy a gondolkodásban közelállónak nincs joga ítéletet mondania, a belülmaradottnak meg nincs oka a szégyenkezésre. Amikor bárki tudott remekül hazudni úgy, hogy senkit sem akart becsapni vele.

Írtak regényt Magyarországon ebben az időben „dermedt emberekről egy dermedt társadalomban”, ahol „mindenkinek joga van idegesnek lenni”. A kéziratot nem kobozták el ugyan, de megjelentetni sem hagyták. Ezért gondolom hát, hogy itt értjük vagy legalábbis érteni véljük azokat a konfliktusokat, amelyeket Miller tár elénk. Ezeket a politikai és morális kérdéseket Miller nagyon jól tudja, de nem túlzás talán azt gondolni, hogy mindezt Konrád tudja jobban.

Némiképpen abszurd tehát, hogy a korszak szellemi életének anatómiáját, benne az eltorzult jellemeket és gondolkodásmódokat nekünk épp egy idegen pertraktálja. Mentségére és mentésünkre szolgáljon, hogy ezt felső fokon teszi.

Két vád érhetné az igazgatóságot és a társulatot: hogy Miller drámáját a felülről vezérelt nyíltság-szindróma keretében csempészte be hozzánk, és hogy mindezzel elkésett, mert a darab problematikája már egy ideje nem aktuális. Mindkét vád alapatlan. A Madách Kamara egy szellemi izgalmat kínáló, de nem publicisztikai *drámát* mutatott be, akkor, amikor megtehetette. Aktualitása nem vészett el, noha vannak olyan háromnapos izgalmak, amelyekre mohóbban vetik magukat manapság a színházak.

Az időszerűség ugyanis nem abban a kérdésben van, hogy vannak-e poloskák a mennyezetben, hanem hogy bennünk mi mondta fel a szolgálatot egy időre, és mi romlott el végérvényesen.